

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos istorijos atlasą „Praca zbiorowa – Atlas Historyczny. Gimnazjum“. WsiP, (1867/2005)

Atlasas yra geras, įdomus ir informatyvus, bet keletą pastabų galima pasakyti. Pirmiausiai, žemėlapiuose vaizduojančiuose epochą iki Kristaus (p. 21-22 ir kt.) už Romos imperijos ribų pavaizduoti germanai, bet nėra nei baltų nei fino-ugrų, jie atsiranda tik žemėlapiuose vaizduojančiuose epochą po Romos imperijos subyrėjimo, kartu su slavais, nors baltai ir fino-ugrai prie Baltijos gyveno keli tūkstantmečiai iki Kristaus. P. 30 esančiame žemėlapyje baltų vėl nėra, nors yra slavai.

p. 36 esančiame žemėlapyje Europa 1000 m. baltai užima ir estų teritoriją. P. 42 žem. *Polska Kazimierza Wielkiego* pažymėti Trakai, bet nėra Vilniaus; p. 44 žem. *Polska I Litwa XIV-XV w.* pažymėti Telšiai, kaip Žemaitijos centras, nors jie tuo metu dar nežinomi, reikėtų vaizduoti Raseinius ir Medininkus-Varnius (panašiai ir p. 50 esančiame žem. *Rzeczpospolita Obojga Narodów*, t.p. p. 52-53), nes Telšiai iškyła tik XVIII a.; p. 49 esančiame žem. *Reformacja I kontrreformacja...* reikėtų parodyti, kad ir Žemaitijoje buvo protestantai, o pravoslavus rodyti šiek tiek toliau į rytus nuo Vilniaus; p. 53 esančiame žem. apie karą su Rusija neteisingai pažymėta, kad Vilnius ir Minskas rusų užimti 1654 m., jie užimti 1655 m.; p. 56 žem. *Monarchie absolutnie Europi doby oświecienia* pažymėta *Rzeczpospolita Polska*, bet tai gal ir būtų teisinga laikotarpiui po 1795 05 03 ir iki 1792 m., nors ir tai maišytų su XX a., bet ne visam XVIII a.

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlių gimnazijoms – G. Kucharczyk, P. Milcarek, M. Robak, *Przez tysiąclecia i wieki. Cywilizacje nowożytności*, kl. 2, Warszawa, 2003.

Vadovėlis yra geras ir įdomus, daugeliu atveju korektiškai rašo *polsko-litewskie państwo* ar *polsko-litewska Rzeczpospolita*, bet kartais prasprūsta bendros valstybės vertinimas tik kaip Lenkijos (apie tai žemiau). Tiek šiame, tiek ir kituose lenkiškuose vadovėliuose aiškiai per mažai informacijos apie 1654-1667 m. karą su Rusija, tai duoda nepilną ir net iškreiptą tos epochos vaizdą, tarsi atrodytų, jog dėl daugelio tuo metu Respubliką ištikusių nelaimių, prasidėjusio valstybės nuosmukio pirmiausiai ir daugiausiai kalta Švedija. Vėl neminama Zaręczenie prie Gegužės 3 d. Konstitucijos ir pan.

Toliau pateikiamos konkrečios pastabos: p. 55 esančiame religijų Europoje žemėlapyje gal reikėtų protestantus parodyti ir Žemaitijoje (tai matyti iš p. 98 esančio žemėlapyje). P. 73 esančiame XVI a. II pus. Europos žemėlapyje pavaizduota *Rzeczpospolita*, jei tai prieš 1569 m. tai turėtų būti LDK ir Karūna (t.p. ir p. 81 esančiame žemėlapyje), o jei po, tai – Karūnai turėtų priklausyti Ukraina. Ar tikrai Monrealis įkurtas 1535 m. (p. 74)? P. 82 rašoma apie XVI a. pr. maskvėnų agresiją ir *walkach polsko-moskiewskich*, nors toliau teisingai nurodo ir LDK; p. 99 ...**drugi polski uniwersitet** (po krakowskim), założony przez S. Batorego w Wilnie...?? p. 115 aprašant Liublino uniją neteisingai rašoma, jog abiem valstybėms buvo palikti atskiri pinigai (pinigai bendri, tik iždai atskiri). P. 147 *Iwan III Srogi* (nepaaiškinta kodėl), *Iwan IV Groźny*, *Patriarcha moskiewski uważał się za zwierzchnika wszystkich kościołów prawosławnych* (reiktų pridėti na ruskich ziemiach ar pan.). p. 151 XVII a. chronologinė lentelė: 1605 m. Respublika nugali švedus prie Kirholmo; 1610 m. lenkų pergalė prie Klušyno; 1621 m. lenkai atremia turkus;... 1655-1660 m. švedų “tvanas”..., o kur LDK, o kur 1654-1667 m. Maskvos agresija?? P. 169 rašoma, kad 1600 m. prasidėjo karas *między Szwecją a Polską*(?, kai didžiąją karo naštos dalį nešė LDK), jame *wojska Rzeczypospolitej* vadovaujami etmono(?) J.K. Chodkevičiaus laimėjo prie Kirholmo; p 171 *Wojna polsko-moskiewska...*, *Rzeczypospolitej ziemie*,

które utraciła Litwa w XVI w., čia esančiamė žemėlapyje pažymėti tik *Kierunki wypraw wojsk polskich...*, visiškai neaišku kas ir kodėl sudarė Polianovo taiką 1634 m., nes neaprašyta Maskvos agresija; p. 178 tik kelios eilutės skirtos 1654-1667 m. karui su Maskva, todėl visiškai neaišku kas tuo metu dėjosi LDK ir Karūnos ukrainietiškosė žemėse, kas paskatino švedų agresiją, užtat toliau 3 psl. skirti švedų “Tvanui”, o p. 181 esančiamė žemėlapyje parodytos tik kovos prieš švedus bei rusų užimtos teritorijos, bet kokios kovos čia vyko nieko neparodyta; p. 186 rašoma, kad 1697 m. vyko *ostatnia prawdziwie wolny wybor króla*, o p. 227 ir 233 jog 1764 m. vyko *ostatnia wolna(!?) elekcja, wybór...*; p. 238 rašoma, kad *polski sejm* patvirtino I padalinimą, tai kodėl *poseł z Nowogródka T. Rejtan* protestavo?; p. 242 rašoma ... *dwa polskie uniwersitety: ... i Akademia Wileńska jako Szkoła Główna Litewska*, gal vis dėlto be *polskie*, nors apie lenkų kalbą jame ir lenkų kultūros sklidimą iš jo reikėtų parašyti; p. 251 rašoma, kad Gegužės 3 d. konstitucija panaikino Respublikos padalinimą į Karūną ir Lietuvą ir, kad nuo tada “*Rzeczpospolita*” *oznaczać miała Polskę, a nie państwo polsko-litewskie*, o kur informacija apie Zaręczenie??, tai padėtų suvokti ir 1918 m. Lietuvos atsiradimą; matyt iš to išplaukė, kad *Drugi rozbiór Polski* (p. 254), o I-as buvo pavadintas – *Pierwszy Rozbiór* (p. 236), nors tekste čia irgi kalbama apie *Polska*, o Rusija pasiėmė Lenkijai (?) priklausančias baltarusiškas žemes, todėl ir užduotis (p. 259) siūlo lentelėje įrašyti kokias lenkiškas(?) užėmė Rusija; p. 305 rašoma, kad 1803 m. *Wileński Okręg naukowy obejmował ziemie polskie(?) zabrane przez Rosję w latach 1772-1795...*, nors galėjo parašyti, jog Vilniaus universitetas tapo važnym polskim osrodku naukowym, ar kad tapo vienu iš lenkų romantizmo bei atgimimo žydiniu...

2008 05 19

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlių licėjams ir technikumams – J. Choińska-Mika, P. Szlanta, K. Zielińska, *Historia. Podręcznik dla liceum i technikum. Cz. 2, zakres podstawowy*, Warszawa, 2008.

Visumoje vadovėlis geras ir daugelių atvejų korektiškai išsprendžia dviprasmiškas situacijas aprašant tiek laikotarpį iki Liublino unijos, tiek Abiejų Tautų Respubliką. Net nurodyta, kad dėl I-o padalinimo įteisinimą seime protestavo tik du pasiuntiniai iš LDK (p. 207).

Vis dėlto keletas pastabų yra. Štai p. 49 esančiame XVI a. religijų žemėlapyje gal reiktų ir Žemaitijoje pažymėti protestantus; P. 70-71 gerai aprašyta Liublino unija, bet nepaminėta bene svarbiausia priežastis kodėl lietuviai sutiko ją pasirašyti – Maskvos grėsmė; t.p. reiktų paaiškinti, kad terminas *Obojga narodów* visų pirma reiškia tų valstybių šlėktą – piliečius, nes iš p. 77 esančio *Rzeczpospolitos* tautų aprašymo atrodo lyg tai reikštų lenkų ir lietuvių tautas (...*ojczyzną nie dwu, lecz wielu narodów*); p. 87 *dziś litewski Uniwersytet im. Stefana Batorego???*, *Łukasz Górnicki (1527-1630?)*; 1605 m mūšis prie Kircholmo tarsi užburtas lenkams, nors šiame vadovėlyje tekste korektiškai aprašytas, kad laimėjo bendra kariuomenė, bet mūšio planelyje vaizduojami tik lenkai (p. 124); p. 124, 129, 132, 133, 140, 141, 196, 234, 237, 239 maišoma *Polska* ir *Rzeczpospolita*; p. 126 esančiame žemėlapyje neaišku ką vaizduoja baltos dėmės už Respublikos sienų; kažin ar tinka Ukrainos valstiečius vadinti *chłopi ruskie*, nes moksleivis galvos, jog kalbama apie rusus (p. 133); p. 130-137 faktiškai nieko nepasakyta (tik paminėtas) apie 1654-1667 m. karą su Rusija, tik kazokų sukilimas ir “Tvanas”, todėl lieka neaišku daugelis dalykų (tame tarpe ir kodėl buvo sudaryta Kėdainių sutartis), neteisingai tvirtinama (p. 137), kad “*Potop*” *szwedzki był pierwszą wojną, którą objęta większość terenów Rzeczpospolitej*, o Maskvos okupacija?, faktiškai tiktai švedams suverčiama kaltė dėl Respublikos nuosmukio XVII a. II pus., visiškai užmirštant Maskvos “nuopelnus”. Aprašant 1686 m. amžiną taiką ne visiškai teisinga tvirtinti, kad sutartyje *Przyznawal też carowi prawo występowania w obronie wyznawców prawosławia w*

Rzeczypospolitej (?), sutartis tik sudarė galimybę taip daryti. XVI a. Lietuvos didikai tikrai nekildino savęs iš sarmatų, o iš romėnų (p. 155); p. 157 Mikalaj Krzysztof Radziwill (XVI a.) priskirtas prie lenkų; ar po 1741-1743 m. karo Rusija gavo Suomiją (p. 183), atrodo gavo tik XIX a. pradžioje; rašant apie Pavlovo respubliką (p. 225) matyt reikėtų nurodyti, jog ji buvo Lietuvoje prie Turgelių, o ne *w Mereczu*, nes moksleiviai žemėlapyje gali rasti tik dabartinį Merkinės miestelį; vargu ar teisinga XVIII a. pab. Rusiją tapatinti su Maskva, o ne su Peterburgu (p. 228).

2008 05 19

Elmanto MEILAUŠ, Lietuvos istorijos instituto (2001 Vilnius, Kražių 5, tel. 261-49-35) Miestų tyrimų skyriaus vyr. m. darbuotojo, hum. m. dr.

A T S I L I E P I M A S

apie Lenkijos Respublikos vadovėlių 2-ai gimnazijos klasei – A. Wołosik, *Historia. Opowiem ci ciekawą historię*, Warszawa, 2005.

p. 60 pateiktas reformacijos Europoje žemėlapis, jame pažymėtos valstybės, bet tarp Lenkijos ir Rusijos LDK nėra, tik Vilnius. Nors nelabai aišku kurį laikotarpį vaizduoja, bet atrodo XVI a., jame pavaizduota stačiatikių ir katalikų gyvenama zona aiškiai per daug apima Lietuvos teritoriją, o reformacija XVI a. apėmė ne tik centrinę Lietuvos dalį, bet ir Žemaitiją.

p. 74 rašoma apie Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didž. kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio mirtį, bet valstybė nuo Baltijos iki Juodosios(?), Lenkija tuo metu lyg ir nepriėjo) jūros pristatoma, kaip *Państwo polskie...*, nors paskui lyg ir paaiškina, kad Karūna sudarė tik ¼ tos teritorijos, bet liko neaišku, kas sudarė likusius ¾. Todėl dažnai lieka neaišku, kas turima galvoje, kai rašoma *państwo polskie, ziemiach polskich* (pvz., p. 87). P. 88 rašoma, kad *państwie polskie* grėsė maskvėnų ekspansija, nors sienos su jais dar neturėjo.

Rzeczpospolitos terminas, kaip Lenkijos apibūdinimas pradedamas vartoti jau nuo Kazimiero Jogailaičio laikų (p. 74) ir tai įneša nemažą maišatį. Pvz., p. 89 esančioje chronologinėje lentelėje rašoma apie *Rzeczpospolitos* pergalę prie Oršos, nors tai buvo bendra Lenkijos ir LDK pergalė, o žemiau esančiame Jano Tarnowskio gyvenimo aprašyme, kad dalyvavo daugelyje *Rzeczpospolitos* karų su Maskva, o 1514 m. prieš maskvėnus prie Oršos laimėjo *Polska* vadovaujama kažkokio tai kunigaikščio K. Ostrogiškio. P. 91 rašoma, kad jogailaičiai turėjo lenkų, čekų ir vengrų karūnas, o lietuvių, ar tai jau lenkai? Iš p. 92-93 pateikiamos medžiagos ir žemėlapiu visiškai aišku, kad LDK tarsi atskira valstybė ir viena laimėjo 1514 m. Oršos mūšį (kas yra netiesa). Bet užrašas po šio mūšio iliustracija vėl skelbia, jog mūšis vyko tarp *Rzeczpospolitos* ir Maskvos, o toliau rašoma, kad vis dėlto kovojo bendra lietuvių-lenkų kariuomenė. Beje, autorė aiškinant Maskvos agresijos priežastis prieš LDK (p. 92) rašo, kad *Moskwa zaczęła akcję jednoczenia ziem ruskich...*, nes

lietuvių valstybės sudėtyje buvo didžioji dalis senosios Rusios (bet juk ne Maskvos) žemių, taip tarsi pateisindama agresiją. Aprašant Liublino uniją Lietuva aiškiai atskirta nuo *państwa polskiego*. Gal tik reikėjo paminėti, kad po unijos atskiros išliko Lenkijos ir LDK sienos ir, kad Ukrainos žemės buvo atimtos iš LDK, o ne *przekazane Koronie*, kaip rašoma žemėlapyje paaiškinime (p. 101). Bet pabaigoje daroma išvada, kad nuo Liublino unijos Lenkija tapo daugianacionalinė, kurioje gyveno lenkai, lietuviai ir rusėnai, t.y. *Rzeczpospolita Obojga Narodów* tai Lenkija. Toliau labai dažnai Respublika ar net LDK paverčiamos tik Lenkija (pvz., p. 112 ...1582 r. ... *Polska odzyskala Inflanty i ziemie połocką*; p. 126 Europos 1648 m. žemėlapyje tik *Polska*; p. 134-136, 216, 218, 227, 229-231 rašant apie Lenkijos(?) kaimynus; p. 139-140, 146-149 rašant apie pirmus Vazas tik *Polska*, nors turėtų būti *Rzeczpospolita* arba LDK; p. 140, 143-145 151 aprašant Jono Karolio Chodkevičiaus gyvenimą ir 1605 m. Kirholmo mūšį tiesiog pabrėžtinai neminimas Lietuvos vardas; p. 152, rašoma *wojny z Moskwą i najazd szwedzki*, atrodo tarsi Maskva nienajazdzala, toliau ...*Polska traci Smolensk...*, *1654-1667 wojna polsko-rosyjska*; kai gėdingai pralaimi (pvz. 1648 m. prie Pilavcu), tai ne *Polska* armija, o *Rzeczpospolitej*, o kai laimi (pvz., 1651 m. prie Berestečko), tai armija *Polska*, o ne *Rzeczpospolitej*; p. 157 1654 m. rusai pradėjo karą prieš Lenkiją ir įsiveržė į Lietuvą ir Ukrainą, autorė neteisingai rašo, jog tais metais buvo užimti Vilnius ir Gardinas, netiesa, kad rusai 1656 m. paliaubas su *Polską* sudarė dėl to, kad švedai *na Litwie* puolė jų dalinius; p. 158 žemėlapis vaizduoja tik švedų žygius, tarsi karo su Rusija tuo pat metu nevyko, o p. 163 esantis *Wojny polsko-rosyjskie* visiškai netikęs; p. 161 rašoma, kad 1656 m. prie Švedijos, Brandenburgo, Rakotčio ir kazokų prisijungė Radvilos (buvo tik Boguslavas Radvila); p. 163 1660 m. pergalės prieš rusus tik *polskiego oręża*, tarsi LDK armija nekovojo kartu su lenkais ar atskirai, o Andrusovo paliaubos tarp Lenkijos ir Rusijos; p. 168 *Polskie siejmi...*, nors nuo 1569 m. nebuvo nei Lenkijos, nei LDK atskirų seimų; p. 169 cituojamas Jonas Kazimieras sako *Rzeczpospolita*, o autorė – *Polska*; p. 217 žemėlapyje pažymėta *Rzeczpospolita Polska*, tarsi XX a.; p. 235 kažkur tai išrinktas Rejtanas bando gelbėti Lenkiją, bet grįžta *na Litwę*; visas XVIII a. aprašytas, kaip *Rzeczpospolita=Polska*, *rozbiory Polski*; p. 275 1792 m. Lenkija kariauja su Rusija, o rusai sumuša lietuvių armiją, užima Vilnių; p. 279 gal vis dėlto reikėtų paaiškinti ar išaiškinti, kad *Rzeczpospolita* vis dėlto nebuvo tik *Polska* net po 1791.05.03, paminėti Zaręczenie.

Bresto unija sudaryta ne 1598, o 1596 m. (p. 154). P. 241 esantis paveikslas vaizduojantis I-ą padalinimą yra cenzūruotas, tai yra perpieštas reikalaujant prūsams.

Geros ir įdomios iliustracijos, geri klausimai, labai gerai, kad yra nuorodos į internetinius puslapius kur galima gauti papildomos informacijos.

2008 05 19